

da je Srbin "nespretni borac", da nije bio "heroj da pogine, već heroj da živi", "heroj optimist" koji nije voleo rat "niti mu je borba ikad bila mila stvar i prijatan posao, kao što se to često, bez dovoljno razmišljanja, hoće da kaže". A ipak je tvrdio da "ima jedan narod na svetu koji će sav izginuti, jer ne može bez otadžbine" i pisao o "herkulskoj" snazi Srba, o heroizmu koji je "pun bola, pun nevinosti," koji je "heroizam mladosti", "heroizam hrišćanski". Istovremeno je analizirao postojanje specifične "želje" da se ratuje, primećujući da "radost za rat izaziva kod ljudi saznanje o promeni jednolikog, naviknutog, punog sitnih briga života". Zato je rat "trebao da znači kraj takvom životu, odmor od njega". Tvrdio je da "čovjek želi razonošenje, i veruje da će ga u ratu naći", jer rat je emocija, "duša u njemu ima skoro isključivu reč". Vasić je razmatrao koji su pokretači vodili Srbe u Balkanske ratove pa je prvi opšti razlog ratnog oduševljenja nalazio u "težnji za razonošenjem i u tom predosećanju i nadi o ugodnosti koja će, verovatno, nastupiti, kad se bude živelo samo afektivno" i zaključivao da je to oduševljenje značilo "rodoljubivu nestrpljivost", "naš polet značio je duh naših predaka" (Vasić, 1919). A Dučić je pominjao "srpsku rasu" čija je vojska "rešila pitanje Turske u Evropi, i Bugarske na Balkanu, i Habsburške Monarhije na evropskoj karti" (Dučić, 1942).

Samo junaštvo i ratništvo nisu bili dovoljni da opišu pravednost borbe u kojoj se ova "osobina" ispoljavala, pa su dopunjavani osobinom humanosti, kao specifikumom srpskog junaštva koje nije samo obična hrabrost, već je odlikama humanog ratovanja, podignuta na viši nivo koji teško dopušta uporedivost. Tako je po Jaši Tomiću, u Prvom balkanskom ratu "duša srpskog vojnika" bila u svemu velika, bio je "pun duševnosti, davao je onoj nejakoj deci hleba, a neko je detence i pogladio po obrazu" zaboravljajući da su to "deca njegovih neprijatelja" (Jaša Tomić, 1913), a njihovu izdržljivost u nespavanju, borbi, maršu, u trpljenju gladi, žeđi, dopunjavao je tvrdnjom da je pored svih teškoća srpski vojnik "bio dobre volje, šalio se i pevao" pa ga nije tako visoko uzdiglo samo "njegovo veliko junaštvo, nego ga je uzdigla još jače njegova velika mekana duša" (Tomić, 1914). I Cvijić je tvrdio je da su "duševnost i osećajnost" koje su pokazane za vreme ratova činile da nije bilo preterivanja, već je preovlađivala "pristojnost, mera i ona tiha krotkost" (Cvijić, 1914), a Simić je navodio da je još bitka kod Velbužda svedočila o "plemenitosti naravi i otmenosti duše našega naroda" (Simić, 1918). Dragiša Vasić je pokušavao da pomiri vojničku humanost i surovost ispoljenu u Albaniji, konstruišući da se vojska tada ponašala čovečno pa taj pohod "nimalo nije ličio na pohod jedne vojske koja osvaja. Njen stav ličio je tada pre na stav onoga koji se izvinjava zbog svoga položaja". Međutim, napuštajući Albaniju, "ljudi su u duši osećali jednu srdžbu prema ovom narodu poludivljem i nedostojnom njihovih obzira", koje je na ovaj "takt i uvidavnost" odgovorilo prolivanjem krvi, pa "hiljade grobova rasejanih na svima stranama po gudurama ove zemlje, odvojene od sveta, predstavljahu krvavu nagradu jednoj vojsci, koja baš nikome nije želela da pričinii zlo". I tako, "zamišljen i turoban, usred svoga zapuštenog ognjišta, on je s tugom posmatrao svoju bosu čeljad" kada je ponovo bio pozvan na granicu. Vasić dalje kaže "nikad, zaista, onaj narod nije strašniji izgledao nego tada". Iako priznaje da "njegovi udarci, prvi i poslednji put tada, nisu štedeli ni slabe", zaključuje da je "srećom, plima brzo ustuknula" i posle samo nekoliko dana moglo se videti "kako on, sa očinskom nežnošću, sa onom njegovom urođenom bolećivošću, 'po starinski' miluje, hrani, teši nevinu decu svoga kažnjenog neprijatelja". Smatrao je da je Srbe učinilo najlepšim u ratovima "moralni instinkt i ova moralna čistota" koju su izneli iz svoje kuće jer "polazeći u rat oni behu poneli jedno urođeno osećanje o časti i svetinji porodice, na koju oni imadahu kult. Pobeđeni su zaista bili zadivljeni njihovim moralnim idealizmom" (Vasić, 1919). U istom kontekstu spoja junaštva i humanosti može da se razume i konstatacija da je "Srbinovo znamenje uvek bilo i ostalo lira i mač" (Nešić, 1919).

SLOBODARSTVO.

Iako ne uvek u skladu sa kritičkim stavom prema savremenoj slici nacije, intelektualci nikada nisu dovodili u pitanje ni treću značajnu specifičnu "osobinu", gotovo aksiom, slobodarstvo. Tako Mihailo Marković, objašnjavajući zašto Srbi slave Kosovsku bitku tvrdi da "njih fascinira istorijski trenutak u kome su za nekoliko vekova izgubili slobodu – jer žele da što dublje shvate šta uopšte znači sloboda, kolika je njena vrednost, i koji su uslovi pod kojima se ona gubi – da bi znali da je sačuvaju kad je opet osvoje" (Marković, 1994). I njegovo poslednje definisanje srpskog "nacionalnog karaktera" sadrži kao primarne elemente slobodarstvo, težnju ka socijalnoj pravdi i demokratiju (Marković, 2000). A Mirko Zurovac piše o herojskom narodu koji voli svoju slobodu u kojoj "osjeća svoj izbor, svoju osnovu, svoju napuštenost, svoju veličinu i svoju herojsko-tragičnu situaciju, iz koje hoće da, prihvatajući da živi ovu nemogućnost življenja, iskoči, da transcendira, da prigrli nebo, da zagradi u vječnost" (Zurovac, 1997). Danas ima autora koji se pozivaju na razne istorijske sintagme koje objašnjavaju srpske "nacionalne osobine": "tvrdi orah", kosovsko opredeljenje za "carstvo nebesko", "neka bude što biti ne može", dvadesetsedmogmartovsko "bolje grob nego rob", i kako jedan autor kaže, "nedavno 'Srbija se saginjati neće'", iz čega sledi zaključak da se srpski narod "ne da lako pokoriti ni jačemu", spreman je da se žrtvuje "pre nego da se potčini", za razliku od drugih, manje herojskih naroda, koji su "spremni da se lako i brzo pognu, da se dodvore jačem, da preko noći 'promene gazdu'", odnosno da izaberu "carstvo zemaljsko" (Miletić, 1997).

I stari autori su zastupali identične stavove, uglavnom oslonjene na Cvijića, koji je uostalom, analizirajući srpski nacionalni "karakter" primarno polazio od tri napred navedene "osobine" – mučeništva, slobodarstva i junaštva. Cvijić je tvrdio da su muke i patnje učinile da "narodna duša" i pored vekovnog ropstva, nije duša roba, već duša revolucionara, koji traži jednakost, pravičnost, "božju pravdu", da je imala "nesavladljivu, nesalomljivu i neukrotljivu težnju za samostalnošću i sa samosvojnošću, s kojom je uzaludna svaka borba, jer je stihijski jaka. U toj meri i toga kvaliteta nema je ne samo nijedan balkanski narod, već je i inače retka" (Cvijić, 1914). Smatrao je da su Srbi "svom snagom i svim bićem svojim predstavnici prvog nacionalizma i težnje za svojom i jugoslovenskom samostalnošću", a pravoslavni su "u celini uporni, nepomirljivi